

Adam Wojtczak¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Pokora – sekret serca Maryi w ujęciu papieża Franciszka

Pokora nie cieszy się współcześnie w świecie oceną pozytywną. Jej zanik w człowieku – diagnozuje Franciszek – nadmiernie podekscytowanym możliwością panowania absolutnego, bez żadnych ograniczeń, prowadzi do wyrządzania szkody społeczeństwu i środowisku. „Nie jest łatwo rozwijać zdrową pokorę [...], jeśli stajemy się samowystarczalni, jeśli wykluczmy Boga z naszego życia, a Jego miejsce zajmuje nasze własne ego, jeśli uważamy, że to my sami określamy, co jest dobre, a co złe”².

Dla chrześcijan pokora jest tymczasem „złotą regułą”³, jakby próżnią, „która zostawia miejsce dla Boga”⁴. Obsesyjne pragnienie zachowania własnej chwały, godności i wpływu nie powinno należeć do naszych uczuć. Powinniśmy zabiegać o chwałę Boga, a ta nie jest tożsama z naszą. Robienie postępów w wierze oznacza unížanie się. Jeżeli tego nie czynimy – głosi papież Bergoglio – nie jesteśmy chrześcijanami. Bóg pragnie, aby każde wydarzenie „działo się w ukryciu”⁵. On

¹ Ojciec Adam Wojtczak OMI, dr hab., prof. UAM – ur. w 1955 r., autor pięciu monografii: *Uczennica i Matka. Wokół chrystocentryzmu mariologii Jana Pawła II; Matka i Królowa. Ku integralnemu i pogłębionemu rozumieniu tytułów maryjnych; Serva Domini. Z maryjnego nauczania Benedykta XVI; Symboliczne inwokacje Litanii loretańskiej. Historia – teologia – kult; Czułe oblicze Matki. Przewodnie motywy mariologii papieża Franciszka* i ponad 90 artykułów z zakresu mariologii i teologii Eucharystii w periodykach polskich i zagranicznych; członek Towarzystwa Teologów Dogmatyków, Polskiego Towarzystwa Mariologicznego, Papieskiej Międzynarodowej Akademii Maryjnej; e-mail: adamwojt@amu.edu.pl. ORCID: 0000-0001-6431-2116.

² Franciszek, *Encyklika „Laudato si’”*. *W trosce o wspólny dom* (24 maja 2015), Kraków 2015, 224.

³ Tenże, *Złota reguła pokory* (Homilia w Domu Świętej Marty, 8 kwietnia 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 6, s. 9.

⁴ Tenże, *Prośmy Maryję wniebowziętą o wsparcie* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2017), OsRomPol 38 (2017), nr 9, s. 24.

⁵ Tenże, *Złota reguła...*, s. 9.

sam wybrał drogę pokory, „aby do nas dotrzeć, by dotknąć naszych serc, aby nas zbawić i sprowadzić ku temu, co się liczy”⁶.

Spośród stworzeń najpokorniejsza jest Maryja. Jej serce, bardziej niż jakiegokolwiek inne, było pokorne, zdolne przyjąć dary Boga. Właśnie w tym Franciszek dostrzega „sekret Maryi”, „sekret Jej sukcesu”⁷. Utrzymuje, że piękno serca Maryi wynika nie tylko z „pełni łaski”, jaką została obdarowana przez Boga, ale także z tego, że nie wpatrywała się w siebie, nie zachwycała się sobą, nie przypisywała niczego swej zasłudze, ale Jej serce zwrócone było całkowicie ku Bogu i bliźnim⁸.

Z powyższych względów warto przyrzeć się bliżej pokorze Maryi, Jej sekretowi serca, w ujęciu Franciszka, aby odkryć oryginalność papieskiej interpretacji. Całość refleksji ujmę w trzech punktach. Pierwszy odpowie na pytanie, dlaczego pokora przyciągnęła ku Maryi łaskawość Boga. Drugi ukaże podstawowe cechy i przejawy Jej pokory. W trzecim dojdzie do głosu wzorczy aspekt Maryjnej pokory, czyli czego uczy nas ona na drodze wiary. Będę przy tym posiłkował się obficie dosłownymi wypowiedziami papieża Franciszka, by przedstawiane myśli i wnioski były oddane jego słowami.

1. „Wejrzał na unieżenie Służebnicy swojej” (Łk 1,48)

Franciszek wychodzi od przypomnienia, że Biblia przedstawia dwa zasadnicze momenty w historii relacji między człowiekiem i Bogiem. Prowadzą one „do źródeł dobra i zła”⁹. Księga Rodzaju ukazuje pierwsze „nie”, do którego doszło na początku. Pierwsi ludzie (rodzice) woleli patrzeć bardziej na siebie niż na swego Stwórcę. Chcieli postępować po swojemu, sami sobie wystarczać. W rezultacie odeszli od komunii z Bogiem i zagubili samych siebie. Jednak Bóg nie pozostawił ich zdanych na zło. Jego zbawczy zamiar zarysował się proroczo w danej im obietnicy, po ich upadku spowodowanym przez grzech nieposłuszeństwa. Protoewangelia (Rdz 3,15) przekonuje, że pierwszą reakcją Boga nie było ukaranie winnych, ale otwarcie ich na perspektywę zbawienia. Zapowiedział nadejście Mesjasza, potomka niewiasty, który pokona szatana i wszelkie zło. Obietnicę tę potwierdził, kiedy powołał patriarchów, a następnie wybrał Dawida, z którego

⁶ Tenże, *Homilia na uroczystość Narodzenia Pańskiego* (24 grudnia 2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20211224-omelia-natale.html> [dostęp: 25.12.2021].

⁷ Tenże, *Pokora ujmuje Boga* (15 sierpnia 2021), *OsRomPol* 42 (2021), nry 8–9, s. 37.

⁸ Por. tenże, *Anioł Pański* (8 grudnia 2021), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20211208.html [dostęp: 9.12.2021].

⁹ Tenże, *Wielkie „tak”* (Anioł Pański, 8 grudnia 2016), *OsRomPol* 38 (2017), nr 1, s. 52.

rodu miał narodzić się Zbawiciel. Prorocy precyzowali okoliczności nadejścia czasów mesjańskich i zachęcali do radosnego ich oczekiwania¹⁰.

Po długich wiekach oczekiwań i tęsknoty nadchodziła „pełnia czasu” (Ga 4,4). Boże zamysły miały zacząć się realizować. Sytuacja historyczna – uważa papież – była wtedy niedogodna.

Rzym swą potęgą militarną panował nad znaczną częścią znanego wówczas świata. Cesarz August doszedł do władzy po pięciu wojnach domowych. Izrael został podbity przez imperium rzymskie, i naród wybrany był pozbawiony wolności. A zatem dla współczesnych Jezusowi z pewnością nie był to najlepszy czas¹¹.

Wynika z tego, że pełni czasu nie można definiować w sensie geopolitycznym. Potrzebna jest inna interpretacja, która pojmuje ją „wychodząc od Boga”¹². Nie historia miała zadecydować o nadejściu Mesjasza na świat, lecz Jego przyście miało pozwolić historii osiągnąć swą pełnię. Bóg postanowił przyjść „w małości”¹³, narodzić się w ludzkiej rodzinie,

zagubionej mieścinie na peryferiach cesarstwa rzymskiego. Nie w Rzymie, który był stolicą imperium, nie w wielkim mieście, lecz na prawie niewidocznych peryferiach, w dodatku o dość złej sławie. Wspominają o tym [...] Ewangelie [...]: „Czy może być co dobrego z Nazaretu?” (J 1,46). [...] A jednak właśnie tam, na tych peryferiach wielkiego imperium [miała] zacząć się najbardziej święta i dobra historia, dzieje Jezusa pośród ludzi!¹⁴.

Wśród mesjańskich oczekiwań, które wzbudzały w Izraelu nadzieje na wczesne przyście Mesjasza, wyrosła Maryja. Franciszek zastanawia się wiele razy, kim Ona była. Niewątpliwie była prostą dziewczyną żydowską, pomiędzy piętnastym a siedemnastym rokiem życia, „która nie mieszkała w pałacach władców ani bogaczy, która nie dokonała niezwykłych rzeczy”¹⁵. „Nie była w ówczesnych

¹⁰ Por. A. Wojtczak, *Maryja szczytem wiary Izraela*, w: *Wierzę w Boga. Interdyscyplinarne spojrzenie na wiarę*, red. B. Kochaniewicz, Poznań 2013, s. 45–46.

¹¹ Franciszek, *Aby wyjść z fałszywej neutralności* (Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, 1 stycznia 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 1, s. 18–19.

¹² Tamże, s. 19.

¹³ Tenże, *Homilia na uroczystość Narodzenia Pańskiego* (24 grudnia 2021)...

¹⁴ Tenże, *Na peryferiach nowy początek historii* (Audiencja generalna, 17 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 56. Por. A. Wojtczak, *Maryjne oblicze „Kościoła ubogiego dla ubogich”*, w: tenże, *Czule oblicze Matki. Przewodnie motywy mariologii papieża Franciszka*, Poznań 2019, s. 217–218.

¹⁵ Franciszek, *Czy umiemy mówić dziękując?* (Homilia na zakończenie Jubileuszu Maryjnego, 9 października 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 10, s. 6. „Maria war eine arme Frau, sie lebte von der Arbeit ihres Mannes und ihrer eigenen, denn sie konnte sicher weben und nähen, diese

«sieciach społecznościowych», nie była *influencerem*»¹⁶. Duch oczekiwania mejsjańskich był Jej jednak znany. Znała zapewne prorockie zapowiedzi mejsjańskie i modlitwy swojego ludu. „Z pewnością – przypuszcza papież – nauczyła się ich od swoich rodziców i dziadków”¹⁷. Prezentowała postawę typową wówczas dla *ubogich Jahwe*. Należała do pokornych postaci Izraela, które – podobnie jak sprawiedliwy Symeon i prorokini Anna – wyczekiwały „pociechy Izraela” (Łk 2,25) i „wyzwolenia Jerozolimy” (Łk 2,38). Właśnie na Niej spoczęło spojrzenie Pana. W Jej sercu tkwił „sekret, którego Ona sama jeszcze nie znała: Jej przeznaczeniem w zamiśle miłości Boga było stać się Matką Odkupiciela”¹⁸. Równocześnie Bóg w swoim nieprzeniknionym zamiśle od zawsze myślał o Niej i zapragnął, aby była stworzeniem pełnym łaski, napełnionym Jego miłością, czyli „pełna obecności Boga”¹⁹.

W Boże plany zbawienia została Maryja wprowadzona w scenie zwiastowania. Bóg zaskoczył Ją, zapraszając do uczestnictwa w historii miłości²⁰. Została przez Niego powołana do misji macierzyńskiej. Usłyszała z ust posłańca Boga, archanioła Gabriela, słowa:

Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga. Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus. Będzie On wielki i zostanie nazwany Synem Najwyższego, a Pan Bóg da Mu tron Jego praojca Dawida. Będzie panował nad domem Jakuba na wieki, a Jego panowaniu nie będzie końca (Łk 1,30–33).

Objawienie to – komentuje papież z Argentyny – otwarło przed Maryją niewyobrażalne perspektywy. Dziecko, które narodzi się z tej prostej dziewczyny z Nazaretu, będzie Synem Najwyższego. Nie można wyobrazić sobie wyższej

Sachen... Ich kann sie mir nicht als eine reiche Frau ihres Dorfes vorstellen” (A. Awi Mello, *Mit Maria leben. Ein Gespräch mit Papst Franziskus*, Leipzig 2016, s. 90).

¹⁶ Franciszek, *Potrzeba odwagi, żeby powtórzyć „tak” Maryi* (Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park, 26 stycznia 2019), *OsRomPol* 40 (2019), nr 2, s. 26. „Od urodzenia do zwiastowania, do chwili spotkania z aniołem Bożym, wyobrażam Ją sobie jako zwyczajną dziewczynę, współczesną dziewczynę, dziewczynę, o której nie mogę powiedzieć, że jest miastowa, ponieważ pochodzi z wioski, ale zwyczajna, zwyczajnie wychowana, otwarta na małżeństwo, na stworzenie rodziny. Wyobrażam sobie, że kochała Pismo Święte: znała Pisma, uczyła się religii, ale w rodzinie, tak od serca” (Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria*, Niepokalanów 2018, s. 19).

¹⁷ Franciszek, *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 roku, 27 lutego 2017), *OsRomPol* 38 (2017), nry 3–4, s. 7.

¹⁸ Tenże, *Sekret żydowskiej dziewczyny* (Audiencja generalna, 23 października 2013), *OsRomPol* 34 (2013), nr 12, s. 37.

¹⁹ Tenże, *Maryja umiała słuchać* (Anioł Pański, 8 grudnia 2019), *OsRomPol* 41 (2020), nr 1, s. 33.

²⁰ Por. tenże, *Potrzeba odwagi...*, s. 26; A. Wojtczak, *Franciszkowa wykładnia dogmatów maryjnych*, w: tenże, *Czule oblicze Matki...*, s. 25–26.

godności²¹. W Maryi miało osiągnąć swój szczyt prorocstwo Izraela, za Jej macierzyńskim pośrednictwem nastać „pełnia czasu”.

Jednocześnie anioł Gabriel wezwał Maryję do radowania się z tego, czego Pan już w Niej dokonał. Zanim nazwał Ją Maryją – zauważa Franciszek – nazwał Ją „pełną łaski” (Łk 1,28). W ten sposób objawił Jej nowe imię, które dał Jej Bóg i które pasuje do Niej bardziej niż imię nadane przez Jej rodziców²². Oznacza ono, że Maryja została „napełniona łaską”, „stworzona przez łaskę”²³. Nie ma w Niej miejsca na grzech, gdyż zło zostało w Niej pokonane, zanim Ją dotknęło²⁴. Łaska, którą Maryja znalazła u Boga, „jest stała, nie jest czymś przemijającym czy chwilowym, i dlatego nigdy jej nie zabraknie”²⁵, aby była Ona godną Matką dla Chrystusa²⁶.

Znamienne jest zdaniem papieża Bergoglio, że macierzyńskie powołanie i pełnia łaski zostały obwieszczony Maryi w ścianach Jej domu, w „domowym zaciszu”²⁷, a zatem w zwyczajności i największej pokorze, a nie na głównym placu Nazaretu. Nikt o tym nie wiedział, tego dnia nie było tam żadnego „reportera”²⁸. Dzięki zwiastowaniu w skromnych murach małego domu Bóg postanowił zmienić historię. Aby dokonać cudów, nie potrzebował nadzwyczajnych okoliczności i wybitnych ludzkich zdolności, ale ludzkiej pokory. Maryja ją posiadała, należała bowiem do grona ludzi pokornego serca²⁹. Modliła się, kiedy świat jeszcze Jej nie znał. Skupiona w milczeniu trwała w nieustannym dialogu z Bogiem³⁰. Jego spojrzenie spoczęło na Niej, „pełne podziwu dla Jej pokory”³¹.

²¹ Por. Franciszek, *Będzie nazwany Synem Najwyższego* (Anioł Pański, 24 grudnia 2017), OsRomPol 39 (2018), nr 1, s. 8.

²² Por. tenże, *Grzech postarza* (Anioł Pański, 8 grudnia 2017), OsRomPol 39 (2018), nr 1, s. 45.

²³ Tamże.

²⁴ Tenże, *Miłosierdzie syntezą Ewangelii* (Anioł Pański, 8 grudnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 12, s. 6.

²⁵ Tenże, *Największą przeszkodą jest lęk* (Orędzie na 33. Światowy Dzień Młodzieży 2018 roku, 11 lutego 2018), OsRomPol 39 (2018), nry 3–4, s. 7.

²⁶ Por. tenże, *Jak miłosierny Samarytanin* (Homilia na rozpoczęcie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia, 8 grudnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 12, s. 4. „Ona jest jedyną «zawsze zieloną oazą» ludzkości, jedyną nieskażoną, stworzona niepokalaną, by w pełni przyjąć dzięki swojemu «tak» Boga, który przychodził na świat, i w ten sposób zapoczątkować nową historię” (tenże, *Grzech postarza...*, s. 45).

²⁷ Tenże, *Anioł Pański* (8 grudnia 2021)...

²⁸ Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria...*, s. 24.

²⁹ Por. Franciszek, *Maryja kobietą modlitwy* (Audiencja generalna, 28 listopada 2020), OsRomPol 41 (2020), nr 12, s. 28.

³⁰ Tamże. „Jaki był Jej sekret? Możemy to pojąć, patrząc [...] na scenę zwiastowania. Na wielu obrazach Maryja jest przedstawiona, jak siedzi przed aniołem, z małą książką w ręku. Ta książka to Pismo Święte. Tak więc Maryja zwykła słuchać Boga i przebywać z Nim. Słowo Boże było Jej tajemnicą – bliskie Jej sercu” (tenże, *Grzech postarza...*, s. 45).

³¹ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37.

Potwierdzi to Maryja trochę później w *Magnificat*, który Franciszek nazywa Jej „fotografią”³², kiedy wyzna, że Bóg „wejrzał na uniżenie Służebnicy swojej” (Łk 1,48). Przyzna przez to, że „jest mała przed Bogiem, i jest z tego zadowolona”³³, że ma świadomość swych ograniczeń, ale ufa miłosierdziu Boga³⁴, czuje się „przyjęta” przez nie z całym Izraelem³⁵. Wszystko w Niej „zostało ukształtowane przez obecność miłosierdzia”³⁶.

2. Pokora Maryi drogą do nieba

Pojawienie się archanioła Gabriela i jego zwiastowanie, że Bóg obdarzył Ją pełnią łaski i powołał do Bożego macierzyństwa, „wzburzyły Maryję”³⁷. Drżała w obliczu tajemnicy powołania Boga, który w jednej chwili postawił Ją wobec swojego zbawczego zamysłu, którego do tej pory nie знаła. Franciszek precyzuje, że Łukaszowa Ewangelia nie tylko mówi, że Maryja była zaskoczona i zdziwiona, że Bóg wybrał właśnie Ją, ale była też zmieszana (por. Łk 1,29), ponieważ czuła, że odniesione zostało do Niej coś, czego sama sobie nie przypisywała³⁸. Czuła swą małość pokornego stworzenia, które nigdy nie wyobrażało sobie takiego powołania³⁹. Nie był to jednak – dopowiada papież – lęk zamykający, który czyni człowieka niewolnikiem strachu, ale lęk otwierający, który sprawia, że obawia się on, ale podąża naprzód, doświadcza lęku i bezpieczeństwa zarazem. Jest to święta bojaźń Boża⁴⁰, która skłoniła Maryję do zadania pytania: „Jakże się to stanie, skoro nie znam męża?” (Łk 1,34). Nie było ono brakiem wiary, ale wyrażało pragnienie odkrycia „niespodzianek” Boga. Istniała w Maryi potrzeba, „by pojąć wszystkie wymogi Bożego planu odnośnie do Jej życia, aby poznać jego różne aspekty, ażeby uczynić swoją współpracę pełniejszą i bardziej odpowiedzialną”⁴¹.

³² Tamże.

³³ Tenże, *Będzie nazwany Synem...*, s. 8.

³⁴ Por. tenże, *Rewolucyjna modlitwa Maryi...*, s. 5; J. Moricová, *Panna Mária ako vzor teologálnych čnosti podl'a učenia pápeža Františka*, w: *Teologálne čnosti z interdisciplinárneho pohľadu. Zborník príspevkov z interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. M. Lichner, Trnava 2018, s. 288.

³⁵ Por. Franciszek, *Rezerwuár miłosierdzia* (Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej, 2 czerwca 2016), *OsRomPol* 37 (2016), nr 6, s. 24.

³⁶ Tenże, „*Misericordiae vultus*”. *Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia* (11 kwietnia 2015), 24, *OsRomPol* 36 (2015), nr 5, s. 14.

³⁷ Tenże, *Największą przeszkodą...*, s. 4.

³⁸ Por. tenże, *Anioł Pański* (8 grudnia 2021)...

³⁹ Por. tamże.

⁴⁰ Por. Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria*, s. 30.

⁴¹ Franciszek, *Droga pokoju i braterstwa* (Spotkanie z wiernymi w Loreto, 25 marca 2019), *OsRomPol* 40 (2019), nry 4–5, s. 35.

Jednocześnie Maryja zdawała sobie sprawę z tego, że od Jej odpowiedzi zależy realizacja planu Bożego. Kiedy zatem usłyszała od Gabriela, że w tajemnicy wcielenia będzie współpracowała z Duchem Świętym, pozostała otwarta na Boga, zawierzyła całkowicie Jego woli, przyjęła ją bez zastrzeżeń⁴². Rzekła: „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według twego słowa” (Łk 1,38). Wyrażenie „oto ja” – zdaniem Franciszka – wyznacza przejście od życia skoncentrowanego na sobie i na własnych potrzebach, do życia skierowanego ku Bogu. W tym sensie było ono przeciwieństwem Adamowych słów „ukryłem się” (Rdz 3,10) i oznaczało dla Maryi, że „Bóg liczy się bardziej niż moje «ja»”⁴³. I zaraz dodała: „niech mi się stanie według twego słowa”. Jej *fiat*, przejaw pokornej wiary, nie postawiło Bogu granic, lecz uwydatniło aktywne, bezwarunkowe, całkowite i na całe życie pragnienie, aby się zaangażować i zaryzykować. Jest to najważniejsze „tak” historii, które obaliło wyniosłe „nie” początków⁴⁴. Maryja przyłgnęła w pokorze do Boga i zaufała Mu, dlatego niepewności i trudności nie były powodem, by powiedzieć „nie”⁴⁵. Rozpoznała „czas Boga”⁴⁶ i pokorną zgodą umożliwiła wcielenie Syna Bożego, objawienie tajemnicy, która była dla dawnych wieków ukryta (por. Rz 16,25)⁴⁷.

Papież zwraca też uwagę na słowo, którym Maryja określiła siebie w swoim powierzeniu się Bogu – nazwała siebie „służebnicą Pańską”. *Fiat* powiedziane przez Nią Bogu przyjęło od początku postawę pokornej i cichej służby. Ewangelie świadczą czytelnie, że dyspozycyjność wobec Boga sprawdzała się w Jej gotowości do zatroszczenia się o potrzeby bliźnich⁴⁸. Maryja nigdy nie chciała odgrywać pierwszoplanowej roli. Chęć dyskretnej służby była w Niej silniejsza niż wątpliwości i niedogodności. Przyjęła postawę, która korespondowała z postawą Syna Bożego, który przychodząc na świat, pragnął stać się Sługą Pana

⁴² Por. tenże, *Maryja umiała słuchać...*, s. 33.

⁴³ Tenże, *Wszystko może ten, kto ufa Bogu* (Anioł Pański, 8 grudnia 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 12, s. 26.

⁴⁴ Por. tenże, *Wielkie „tak”...*, s. 52.

⁴⁵ Por. tenże, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”. Do młodych i całego ludu Bożego* (25 marca 2019), Poznań 2019, 44. „Niech się stanie (*fiat*). W języku, w którym jest napisana Ewangelia, nie jest to po prostu «niech będzie». Wyrażenie słowne wskazuje na silne pragnienie, wskazuje na wolę, aby coś się urzeczywistniło. Innymi słowy, Maryja nie mówi: «Jeżeli musi to się stać, niech się stanie... jeżeli nie można zrobić inaczej...» To nie jest rezygnacja. Nie wyraża słabej i uległej akceptacji, wyraża silne pragnienie, żywe pragnienie. Nie jest bierna, jest aktywna. Nie znosi Boga, łączy się do Boga. Jest osobą zakochaną, gotową służyć swojemu Panu we wszystkim i od razu”; tenże, *Nie odkładajmy na później odpowiedzi Bogu* (Anioł Pański, 20 grudnia 2020), OsRomPol 42 (2021), nr 1, s. 33.

⁴⁶ Tenże, *To Pan puka* (Anioł Pański, 21 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 61.

⁴⁷ Por. tamże; A. Wojtczak, „Doskonała ikona wiary”. *Wokół autorstwa maryjnego wątku encykliki „Lumen fidei”*, w: tenże, *Czule oblicze Matki...*, s. 99.

⁴⁸ Por. Franciszek, *Maryja umiała słuchać...*, s. 33.

i oddać służbie ludzkości, by wypełnić wolę Ojca: „Oto idę, abym spełniał wolę Twoją” (Hbr 10,9). Postawa Maryi odzwierciedlała deklarację Jezusa, który stał się też Jej synem. W ten sposób objawiła się Ona jako pokorna współpracownica Bożego zamysłu zbawienia⁴⁹.

Dała temu wyraz bezpośrednio po zwiastowaniu. Kiedy odszedł od Niej anioł, pozostała sama w trudnej sytuacji. Wiedziała, że w cudowny sposób stanie się Matką Boga. Anioł Jej to wyjawiał, ale innym nie. Jej sytuacja – wspomina papież – była nieuregulowana wobec prawa i pokrzyżowała plany życiowe. Jednakże na pierwszym miejscu dla Maryi było ufanie Bogu, a dopiero potem problemy⁵⁰. Nie kierowała swoim życiem sama, ale czekała, aż Bóg przejmie jego stery. „Dała się – czytamy w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium* – prowadzić Duchowi na drodze wiary, ku przeznaczeniu służby i płodności”⁵¹. Pobudził On Ją, aby udała się z pomocą do starszej krewnej. „Wybrała się i poszła z pośpiechem w góry” (Łk 1,39) – mówi Ewangelia. Nie sparaliżowały Jej strach ani pycha.

Nie uważała za przywilej tego – komentuje Franciszek w Szaszlinie – że została powołana, aby stać się Matką Zbawiciela; nie zatraciła prostej radości w pokorze, dlatego, że nawiedził Ją anioł; nie zamknęła się w kontemplacji samej siebie, w czterech ścianach domu. Przeciwnie, Ona żyła tym otrzymanym darem jako misją do spełnienia; czuła potrzebę otwarcia drzwi i wyjścia z domu [...] Dlatego właśnie wyruszyła w drogę: wolała niepewność podróży od wygody swych przyzwyczajęń, trud drogi od stabilności domu, od pewności spokojnej religijności – ryzyko wiary, która się angażuje, stając się darem miłości dla innych⁵².

Spotkanie Maryi z Elżbietą było pełne zdumienia i radości. Maryja, rozradowana w Duchu, przypomniała w pieśni *Magnificat* o działaniu i wierności Boga w Jej życiu, w historii Jej narodu i naszej historii. Odczytała „historię jako dzieje miłosierdzia”⁵³. Wyznała w pokorze, że Bóg jest siłą sprawczą historii. Działa zawsze pierwszy, stwarza i zbawia, przemienia nas. Dlatego należy wychodzić od Jego wielkości, „powiększać” Go. Maryja, mała i pokorna, wychodząc od wielkości Boga, pozostała radosna, bowiem we wszystkim Mu zaufała. W Nim pokładała nadzieję i tak podążała naprzód⁵⁴.

⁴⁹ Por. tenże, *Będzie nazwany Synem...*, s. 8.

⁵⁰ Por. tenże, *Wszystko...*, s. 27.

⁵¹ Tenże, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*. *O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (24 listopada 2013), Kraków 2013², 287 [dalej: EG].

⁵² Tenże, *Homilia na Błoniach narodowego sanktuarium w Szaszlinie* (15 września 2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20210915-omelia-sastin.html> [dostęp: 3.12.2021].

⁵³ Tenże, *Rezerwuuar miłosierdzia...*, s. 26.

⁵⁴ Por. np. tenże, *Umacniajcie kulturę spotkania* (Homilia w bukaresztańskiej katedrze pw. św. Józefa, 31 maja 2019), *OsRomPol* 40 (2019), nry 7–8, s. 23.

Następnie spotykamy Maryję w Betlejem, gdzie Ten, który został Jej zapowiedziany jako Mesjasz i Zbawiciel, narodził się w ubóstwie (por. Łk 2,7). Musiała więc znieść „skandal żłóbka”⁵⁵.

„Cóż może być trudniejszego dla matki – pyta papież – niż widzieć, jak jej dziecko doznaje nędzy?” i zaraz odpowiada: „Są powody, by czuć się nieswojo. Nie można byłoby robić wyrzutów Maryi, gdyby narzekąca na to niespodziewane utrapienie. Ale Ona nie utraciła ducha. Nie złościła się, ale milczała”⁵⁶. Przyjmowała w pokorze wszystko to, co przeżywała w tamtych dniach. Później, gdy ofiarowała w świątyni Jezusa Bogu, razem z radością Symeona i Anny pojawiła się zapowiedź miecza, który przeniknie Jej serce i proroctwo o znaku, któremu sprzeciwiać się będą (por. Łk 2,22–38). Maryja zdawała sobie sprawę z tego, że „misja i sama tożsamość tego Syna przewyższają Jej macierzyństwo”⁵⁷. Także epizod Jezusa, który zagubił się w Jerozolimie i został upomniany: „Synu, czemuś nam to uczynił? Oto ojciec Twój i ja z bólem serca szukaliśmy Ciebie”, a potem Jego odpowiedź Matce: „Czemuście Mnie szukali? Czy nie wiedzieliście, że powinienem być w tym, co należy do mojego Ojca?” (Łk 2,48–40) wywołały w Niej zdziwienie i niepokój. Strzegła nadal życia i misji Syna. Uczyla się być matką, a ucząc się tego, „dała Jezusowi piękne doświadczenie poczucia się Synem”⁵⁸. Ich dalsze życie ukryte w Nazarecie – zakłada papież – przebiegało „«normalnie», zgodnie ze zwyczajami pobożnej i pracowitej rodziny izraelskiej”⁵⁹. Maryja spędzała kolejne lata przeważnie „w zwyczajności, w pokorze”⁶⁰. Zajmowała się domem, modliła się wspólnie z Jezusem, a w szabat udawali się do synagogi, „aby słuchać Pism Prawa i Proroków oraz chwalić Pana wraz z całym ludem”⁶¹.

Lata spędzone w Nazarecie cechują się pewnym utrudzeniem. Maryja przeżywała w nich – Franciszek cytuje słowa Jana Pawła II z encykliki *Redemptoris Mater* – „swoisty trud serca”⁶², żyła bowiem nieustannie zanurzona w tajemnicy swego Syna. Nie chciała bynajmniej wszystkiego rozumieć ani kontrolować sy-

⁵⁵ Tenże, *Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi* (1 stycznia 2022), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220101_omelia-madredidio-pace.html [dostęp: 3.1.2022].

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Franciszek, *Ci, którzy potrafią czekać* (Homilia podczas nieszpórów w rzymskim klasztorze św. Antoniego Opata, 21 listopada 2013), *OsRomPol* 35 (2014), nr 1, s. 18.

⁵⁸ Tenże, *Jak w Efezie* (Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, 1 stycznia 2017), *OsRomPol* 38 (2017), nr 1, s. 13.

⁵⁹ Tenże, *Na peryferiach...*, s. 56.

⁶⁰ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37; Por. EG 288.

⁶¹ Tenże, *Potrzebna jest rodzina* (Homilia na święto Świętej Rodziny: Jezusa, Maryi i Józefa, 27 grudnia 2015), *OsRomPol* 37 (2016), nr 1, s. 15.

⁶² Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris Mater”. O błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła* (25 marca 1987), Watykan 1987, 17 – cyt. za: EG 287.

tuacji. Patrzyła jednak uważnie na wydarzenia, które działy się dookoła, i wsłuchiwała się z wielką prostotą w słowo Boga, by wypełnić w życiu Jego wolę⁶³. Jej medytacyjna postawa była wyrazem dojrzałej wiary. Nie protestowała ani nie narzekała, że nie rozumie wszystkiego, co się działo, ale – jak mówi Ewangelia – „zachowywała wszystkie te sprawy i rozważała je w swoim sercu” (Łk 2,19), podczas gdy inni jedynie się dziwili. Z tego względu papież z Argentyny nazywa Ją „pierwszą i doskonałą uczennicą”⁶⁴ Chrystusa i wyjaśnia, że „zachowywała” Ona, to znaczy – nie odrzucała tego, co się wydarzyło, także tego, co było trudne, ale akceptowała rzeczywistość taką, jaka przychodziła⁶⁵. Wszystko zanosila pokornie na modlitwie Bogu. Nie pozostawiała życia na pastwę lęku bądź zniechęcenia, nie próbowała zapomnieć, ale „czyniła ze wszystkiego dialog z Bogiem”⁶⁶, który przynosił Jej uspokojenie. „Rozważała” znaczy zaś – we Franciszkowej interpretacji – że porównywała różne doświadczenia, aby odkryć ukryte nici, które je łączyły⁶⁷. „Rozpatrywała je z Bogiem w sercu. Niczego nie zatrzymywała dla siebie, nie zamknęła w samotności ani nie topiła w goryczy, ale wszystko zanosila Bogu”⁶⁸. Jej matczyne serce pojęło, że „chwała Najwyższego przechodzi przez pokorę”⁶⁹ i dlatego przyjęła „cudowne boskie przenikanie się wielkości i małości”⁷⁰.

Maryja dzieliła z Jezusem misję zbawienia także podczas Jego publicznej działalności. U jej progu spotykamy Matkę z Synem na godach w Kanie Galilejskiej, gdzie okazała się „Panią uczynności”⁷¹. Zatraskana brakiem wina, symbolem świątecznej radości, w dyskretny sposób zaczęła działać. Bez rozgłosu złożyła ten problem w ręce Jezusa: „Nie mają już wina” (J 2,3). Nie przejęła inicjatywy, aby sama znaleźć rozwiązanie; nie myślała o sobie; nie powiedziała – wyjaśnia obrazowo papież – „«Spokojna głowa, pozostawcie wszystko w moich rękach, ja się tym zajmę». Nie, w tajemnicy porozmawiała z Synem, a po-

⁶³ Por. Franciszek, *Pokora i wolność w dialogu z Bogiem* (Aniół Pański, 30 czerwca 2013), OsRomPol 34 (2013), nry 8–9, s. 59; tenże, *Encyklika „Lumen fidei”*. O wierze, 29 czerwca 2013, Kraków 2013, 58 [dalej: LF].

⁶⁴ Tenże, *Sekret...*, s. 37.

⁶⁵ Por. tenże, *Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi* (1 stycznia 2022)...

⁶⁶ Tenże, *Przed złóbkim odkrywamy, że jesteśmy miłowani* (1 stycznia 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 1, s. 19.

⁶⁷ Por. tenże, *Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi* (1 stycznia 2022)...

⁶⁸ Tenże, *Przed złóbkim...*, s. 18.

⁶⁹ Tenże, *Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi* (1 stycznia 2022)...

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ EG 288. Por. tenże, *Wielkie bogactwo społeczne* (Homilia w parku Los Samanes w Guayaquil, 6 lipca 2015), OsRomPol 36 (2015), nry 7–8, s. 6; tenże, *Wstawiennictwo Maryi otwiera na łaskę i miłosierdzie Chrystusa* (Orędzie na 24. Światowy Dzień Chorego 2016, 15 września 2015), OsRomPol 36 (2015) nr 10, s. 8–10.

tem powiedziała do sług: «Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie» (J 2,5)⁷². Wskazała na Jezusa, gdyż nie szukała dla siebie niczego innego, jak tylko bycia pokorną Służebnicą Pana⁷³.

Maryja towarzyszyła Jezusowi podczas wielu, choć nie wszystkich, podróży misyjnych, „słuchając każdego słowa, które płynęło z Jego ust”⁷⁴. Można uznać – ocenia Franciszek – że była „bardziej uczennicą niż Matką”⁷⁵. Patrzyła na misję Syna z uniesieniem, ale też i obawą, ponieważ stawał się On coraz bardziej znakiem sprzeciwu, który przepowiedział Jej Symeon. Pokorną wiarą brała życie, jakie ono było, z jego dniami szczęśliwymi i trudnymi. Nie upadała na duchu w obliczu życiowych niepewności⁷⁶. Zdaje się, że w pewnych momentach usuwała się na bok, niemal znikiała. Powracała jednak w decydujących chwilach, żeby z Chrystusem podążać „do Jerozolimy” (Łk 9,51). Była obecna, kiedy wjeżdżał do miasta witany przez wiwatujący tłum. „Jej serce, podobnie jak serce Syna, było gotowe na ofiarę”⁷⁷.

Kiedy nadeszła „godzina Jezusa”, Matka zaznała u stóp Jego krzyża „męczeństwa swego serca [...]. Przeżyła męczeństwo Syna aż do głębi duszy”⁷⁸. Ewangelie wspominają jedynie – podkreśla z naciskiem papież – że „Ona «stała»». Stała tam w najgorszym momencie, momencie najbardziej okrutnym, i cierpiała razem z Synem. «Stała». [...] Nie odeszła”⁷⁹. Na Kalwarii zrozumiała prorocstwo Symeona o mieczu, który przeniknie Jej serce⁸⁰. Była jednak kobietą nie tylko bólu, lecz „jednocześnie czujnego oczekiwania na tajemnicę, większą od bólu, która miała się wypełnić”⁸¹. Jej pokorna wiara wypełniła się radością, kiedy Jezus zmartwychwstał. Ostatni raz spotykamy Ją w Wieczerniku, kiedy dodawała otu-

⁷² Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria*, s. 117.

⁷³ Por. Franciszek, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37.

⁷⁴ Tenże, *Synteza historii Bożego miłosierdzia* (Rozważanie podczas czuwania z okazji Jubileuszu Maryjnego, 8 października 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 10, s. 5.

⁷⁵ Tenże, *Modlitwa w komunii z Maryją* (Audiencja generalna, 24 marca 2021), OsRomPol 42 (2021), nry 4–5, s. 29.

⁷⁶ Por. *Maryja stała* (Audiencja generalna, 10 maja 2017), OsRomPol 38 (2017), nry 6–7, s. 29; P. Warchoń, *Maryja w nauczaniu papieża Franciszka*, „Salvatoris Mater” 19 (2017), nry 1–4, s. 231–232.

⁷⁷ Franciszek, *Ze współczesnymi męczennikami* (Homilia na Niedzielę Palmową, 29 marca 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 5, s. 21.

⁷⁸ Tenże, „*Magnificat*” kantykiem nadziei pokornych (Homilia na uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, 15 sierpnia 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 10, s. 45. „Każdą codzienną czynność wykonywała Ona z Jezusem. Na Kalwarii to zjednoczenie osiągnęło szczyt, w miłości, we współzuciu i w cierpieniu serca” (tenże, *Pan wywyższył swoją Służebnicę* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2018), OsRomPol 39 (2018), nry 8–9, s. 52).

⁷⁹ Tenże, *Maryja stała...*, s. 30.

⁸⁰ Por. tenże, *Homilia na Błoniach...*

⁸¹ Tenże, *Ci, którzy potrafią czekać...*, s. 18.

chy zgromadzonym apostołom i wypraszała na jednomyślniej z nimi modlitwie dar Ducha Świętego dla Kościoła⁸².

U kresu swego ziemskiego życia Maryja doświadczyła Bożego przywileju: pierwsza została z duszą i ciałem wzięta do nieba. „Sekret Jej sukcesu – uczy Franciszek – tkwi w tym, że uznała się za małą [...]. U Boga tylko ten, kto uznaje siebie za nicomość, jest w stanie zyskać wszystko. Tylko ten, kto wyzbywa się siebie, zostaje napełniony przez Niego”⁸³. Pokora była początkiem wiary Maryi. Przyjęła Ona Słowo Boga pokorną wiarą⁸⁴. Zawierzyła całkowicie tajemnicy, która miała się w Niej wydarzyć. Jej „tak” zwiastowania było pierwszym z długiej listy aktów posłuszeństwa, które nazaczyły Jej macierzyńską drogę u boku Syna. Utraciła w pokornej służbie swoje życie dla Niego, aż po krzyż, i dlatego otrzymała je w pełni w chwale nieba⁸⁵.

3. Maryjna pokora – „złota reguła” chrześcijan

Franciszek nie poprzestaje na scharakteryzowaniu pokory Maryi, ale pragnie, by wszyscy chrześcijanie zastanowili się, „każdy z nas, w swoim sercu – jak jest z moją pokorą?”⁸⁶. Żeby ułatwić udzielenie odpowiedzi, zaleca, aby wejść do „szkoły Maryi”. Ona, nauczycielka, była uczennica Jezusa, dobrze uczy alfabetu chrześcijańskiej pokory⁸⁷, która pozwala „dostosować się do współrzędnych każdej chwili dziejów”⁸⁸. Można utożsamiać się z licznymi sytuacjami życia Maryi. Opowiadać Jej o swoich realiach, bo Ona je rozumie i pomaga stawić im czoło.

W pierwszej kolejności Maryja świadczy o tym, że pokora może zakorzenić się w sercu jedynie przez upokorzenia. Nie można być pokornym bez upokorzeń, unizania się⁸⁹. „Słowo «pokora» – zauważa papież – wywodzi się od łacińskiego pojęcia *humus*, które znaczy «ziemia». To paradoksalne – żeby dojść wysoko, do

⁸² Por. tenże, *Synteza historii...*, s. 5.

⁸³ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37.

⁸⁴ Por. EG 288.

⁸⁵ Por. Franciszek, *Nie lękajcie się iść pod prąd* (Aniół Pański, 23 czerwca 2013), OsRomPol 34 (2013), nry 8–9, s. 57; tenże, *Maryja pierwsza została wzięta do nieba* (Aniół Pański, 15 sierpnia 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 9, s. 36.

⁸⁶ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37. „Czy staram się o uznanie innych, o to, by odnieść sukces i być chwalony, czy też myślę o tym, aby służyć? Czy umiem słuchać, tak jak Maryja, czy też chcę tylko mówić i zwracać na siebie uwagę? Czy umiem zachowywać milczenie, tak jak Maryja, czy też ciągle mówię? Czy umiem się wycofać, rozładować spory i dyskusje, czy też zawsze staram się tylko wodzić prym? Zastanówmy się nad tymi pytaniami – jak jest z moją pokorą?” (tamże).

⁸⁷ Por. tenże, *Złota reguła...*, s. 9.

⁸⁸ Tenże, *Trzeba przyjąć z miłością drugiego człowieka* (Homilia przed sanktuarium maryjnym w Aglonie (24 września 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 10, s. 32.

⁸⁹ Por. tenże, *Złota reguła...*, s. 9.

nieba, trzeba pozostawać nisko, jak ziemia!”⁹⁰. Innymi słowy, „wiera zachowuje zawsze pewien aspekt krzyża”⁹¹. Wierzyć, to znaczy zrezygnować z samego siebie, by skoncentrować się na Chrystusie. Aby wejść w Jego tajemnicę, należy zejść z piedestału swojego pysznego „ja”, swej zarozumiałości; uznać to, czym naprawdę jesteśmy: stworzeniami, mającymi zalety i wady, grzesznikami potrzebującymi przebaczenia. Uniżenie się jest bezsilnością wobec tych momentów życia, w których nie znajdujemy żadnego wyjścia z trudności. Nie oznacza ono jednak pogardy dla własnego życia, swojego człowieczeństwa⁹².

Maryjny kanyk pozwala zrozumieć, że miłość Boga jest „siłą sprawczą historii, zarówno osobistej każdego z nas, jak i całej ludzkości”⁹³. On zawsze uprzedza, szuka nas i wychodzi z inicjatywą. Jesteśmy przez Niego kochani, dlatego wybrał nas, „abyśmy byli święci i nieskalani przed Jego obliczem” (Ef 1,4). Należy jedynie postawić na Niego i pozwolić Mu działać, „byśmy byli naprawdę tacy, jakimi On nas chce”⁹⁴. Skutek Jego działania widzimy w Maryi⁹⁵. Dowodzi Ona,

że jedyną siłą zdolną podbić serca ludzi jest czuła troska Boga. Tym, co zachwyca i przyciąga, tym, co nagina i zwycięża, tym, co otwiera i uwalnia z łańcuchów, nie jest siła narzędzi czy surowość prawa, ale wszechmocna słabość miłości Bożej, która jest niepowstrzymaną siłą Jego łagodności i nieodwołalną obietnicą jego miłosierdzia⁹⁶.

Bóg spogląda na małych⁹⁷. Nie opuszcza nas. Może uczynić wielkie rzeczy także przy naszej słabości. „Jesteśmy Jego słabością w miłości”⁹⁸.

To jest dla nas – kończy wątek Franciszek – nadzwyczajna wiadomość! Ponieważ mówi, że Pan, aby dokonywać cudów, nie potrzebuje wielkich środków i naszych wybitnych zdolności, ale potrzebuje naszej pokory, naszego spojrzenia otwartego

⁹⁰ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37.

⁹¹ EG 42.

⁹² Franciszek, *Kobiety uczą nas pokory* (Homilia na Wigilię Paschalną, 4 kwietnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 5, s. 26; tenże, *Pokora zwycięstwa* (Audiencja generalna, 16 kwietnia 2014), OsRomPol 35 (2014), nr 5, s. 40.

⁹³ Tenże, *Rewolucyjna modlitwa Maryi...*, s. 5. Por. T. Kotlewski, *Duchowość papieża Franciszka. „Otwarty umysł i wierzące serce”*, „Studia Bobolanum” 2014, nr 1, s. 36–37.

⁹⁴ Franciszek, *Zbawienia nie można kupić* (8 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 58.

⁹⁵ Por. Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria...*, s. 10.

⁹⁶ Franciszek, *Z proroczą odwagą* (Przemówienie do meksykańskich biskupów podczas spotkania w katedrze w stolicy Meksyku, 13 lutego 2016), OsRomPol 37 (2016), nry 3–4, s. 22.

⁹⁷ „Bóg nie wychwala nas ze względu na nasze zalety, bogactwa, zdolności, ale na pokorę; Bóg jest rozmiłowany w pokorze. Bóg wywyższa tego, kto się unia, kto służy” (tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37).

⁹⁸ Tenże, *Jedna z nas mieszka w niebie* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2020), OsRomPol 41 (2020), nr 9, s. 24.

na Niego, a także otwartego na innych. Przez zwiastowanie w skromnych murach małego domu Bóg zmienił historię. Również dziś pragnie dokonywać wielkich dzieł z nami w codzienności – to znaczy w rodzinie, pracy, w środowiskach życia powszedniego. Łaska Boża woli działać tam bardziej niż w wielkich wydarzeniach historii⁹⁹.

„Elementem świętości – pisze papież w adhortacji apostołskiej *Gaudete et exsultate* – jest stała otwartość na transcendencję [...]. Nie wierzę w świętość bez modlitwy”¹⁰⁰. Nie ma lepszego sposobu modlenia się niż przyjęcie postawy pokornej otwartości, „z otwartym na Boga sercem, tak jak Maryja: «Panie, to czego chcesz, kiedy chcesz i jak chcesz»”¹⁰¹. Należy ciągle być gotowym i chętnym do słuchania Go i przyjmowania Jego głosu. Nie da się go usłyszeć w hałasie i zamieszaniu, ale schodząc „na głębszy poziom, gdzie działają siły moralne i duchowe”¹⁰². Przykład Maryi pozwala nam stawać się ludźmi sumienia. Jest ono – definiuje papież – wewnętrzną przestrzenią słuchania prawdy i wsłuchiwanie się w głos Boga. Przemawia On do naszego serca i pomaga rozpoznać i zrozumieć drogę, jaką powinniśmy pójść¹⁰³. Kiedy Bóg się objawia, przynosi nowość. Tylko – pyta papież – „czy jesteśmy otwarci na «Boże niespodzianki»”¹⁰⁴ tak jak Maryja. Niezbędne są zdolność zdumiewania się i zdziwienia, gdyż są one metodą otwarcia się na Boga i Jego argumenty. Niekiedy dochodzi do bolesnego zderzenia oczekiwań z rzeczywistością. Radość Ewangelii zostaje wystawiona na próbę przez trudne sytuacje. Wówczas z inspiracją przychodzi piękny rys psychologii Maryi, która nie zapomniała o głębokim związku słuchania i nadziei. Uczy Ona cnoty czekania nawet wtedy, kiedy Bóg staje się niewidoczny, a wszystko wydaje się pozbawione sensu¹⁰⁵. Modlitwa potrafi uspokoić niepokój, zamienić go w otwartość, uczynić nas otwartymi na wolę Boga¹⁰⁶.

Fundamentalne dla Maryi było *fiat* zwiastowania. Pokorne zawierzenie Bogu nazaczyło Jej drogę macierzyństwa. Jest Ona wzorem każdego powołania i in-

⁹⁹ Tenże, *Anioł Pański* (8 grudnia 2021)...

¹⁰⁰ Tenże, *Adhortacja apostołska „Gaudete et exsultate”*. *O powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (19 marca 2018), Kraków 2018, 147. Por. A. Wojtczak, *Radosne oblicze świętości w ujęciu papieża Franciszka*, w: *Teologia dogmatyczna*, t. 14, „*Gaudete et exsultate*”, red. P. Kiejkowski, Poznań 2019, s. 69.

¹⁰¹ Franciszek, *Maryja kobietą modlitwy...*, s. 28.

¹⁰² Tenże, *Droga pokoju...*, s. 35.

¹⁰³ Por. tenże, *Pokora i wolność...*, s. 59.

¹⁰⁴ Tenże, *Czy jesteśmy otwarci na „Boże niespodzianki”?* (Homilia na uroczystość Zesłania Ducha Świętego, 19 maja 2013), *OsRomPol* 34 (2013), nr 7, s. 21. Por. tenże, *Centralne miejsce Jezusa w Świętej Rodzinie* (Anioł Pański, 30 grudnia 2018), *OsRomPol* 40 (2019), nr 1, s. 17. „Matko, wspomóż naszą wiarę! Otwórz nas na słuchanie słowa, byśmy rozpoznali głos Boga i Jego wezwanie” (LF 60).

¹⁰⁵ Por. tenże, *Maryja stała...*, s. 30.

¹⁰⁶ Por. tenże, *Maryja kobietą modlitwy...*, s. 29.

spiratorką dla wszystkich, którzy poszukują lub zastanawiają się nad swą przyszłością. Franciszek pyta, czy patrzymy na Maryję jako wzór zaufania Bogu¹⁰⁷, a przy innej okazji prosi Ją, aby pomogła nam zawierzyć Bogu i Jego miłości, „zwłaszcza w chwilach zgrzyoty i krzyża, gdy nasza wiara wezwana jest do dojrzwienia”¹⁰⁸. Bóg poszukuje serc, takich jak serce Maryi, skłonnych uwierzyć nawet w okolicznościach zupełnie wyjątkowych¹⁰⁹. Gdy myślimy, że wszystko zależy jedynie od nas, i chcemy zamknąć się we własnych zabezpieczeniach materialnych i pewnościach intelektualnych, stajemy się więźniami naszych zdolności i krótkowzrocznych perspektyw. Kiedy natomiast otwieramy się na Boga, następuje spotkanie naszej słabości i ograniczoności z siłą łaski, która nas wywyższa, otwiera nowe horyzonty, to, co niemożliwe, zaczyna stawać się rzeczywistością¹¹⁰. Przykład Maryi daje odwagę, żebyśmy pozwolili ogarnąć się przez Bożą miłość. Każdy jest wezwany, „by odpowiedzieć, jak Maryja, osobistym i szczerym «tak», oddając się w pełni do dyspozycji Bogu i [...] Jego miłości”¹¹¹. Bóg czyni w świecie wielkie rzeczy przez pokornych. „Człowiek pokorny – stawia tezę papież – wiele może, ponieważ jest pokorny: nie dlatego, że jest mocny. To właśnie jest wielkość człowieka pokornego i pokory”¹¹².

W kroczeniu drogami życia chrześcijańskiego potrzebne jest głębokie zaufanie do Ducha Świętego. Obdarzył On Maryję pełnią łaski, by była godną Matką dla Chrystusa. Łaska ta nie była czymś przemijającym ani chwilowym, ale towarzyszyła Jej podczas całej pielgrzymki wiary u boku Syna¹¹³. Boski Paraklet przychodzi także „z pomocą naszej słabości” (Rz 8,26). Tylko w pokornym sercu – stwierdza Franciszek – może On działać; „wybiera to, co małe”¹¹⁴. Jego łaska, podobnie jak w wypadku Maryi, dodaje otuchy do ufnego przyjęcia naszego powołania, podejmowania ryzyka i podążania pod prąd¹¹⁵. Jego darem jest mądrość serca, która pozwala coraz pełniej zgłębiać sens słów Chrystusa i ożywia w nas pamięć chrześcijańską, która pozwala odczytywać swą historię i „przeżywać ją jako historię zbawienia”¹¹⁶, zwłaszcza wtedy, gdy nie jest ona pozbawiona krzyży, wątpliwości i pokus. „Tam gdzie jest krzyż – dodaje papież z Argentyny – dla

¹⁰⁷ Por. tenże, *Sekret...*, s. 37.

¹⁰⁸ LF 60.

¹⁰⁹ Por. Franciszek, *Kiedy otwieramy się na łaskę, niemożliwe zaczyna stawać się rzeczywistością* (Homilia w parku w Monzy, 25 marca 2017), OsRomPol 38 (2017), nry 3–4, s. 12.

¹¹⁰ Por. tamże.

¹¹¹ Franciszek, *To Pan puka...*, s. 61.

¹¹² Tenże, *Prośmy Maryję...*, s. 24.

¹¹³ Por. tenże, *Największą przeszkodą...*, s. 7.

¹¹⁴ Tenże, *Pochwała małości* (Homilia w Domu Świętej Marty, 3 grudnia 2019), OsRomPol 41 (2020), nr 1, s. 40.

¹¹⁵ Por. EG 259.

¹¹⁶ Franciszek, *Duch Święty nauczycielem życia* (Homilia na uroczystość Zesłania Ducha Świętego, 8 czerwca 2014), OsRomPol 35 (2014), nr 7, s. 22.

nas, chrześcijan, jest nadzieja, zawsze. [...] Dlatego często mówię: nie dajcie sobie ukraść nadziei. Niech nam nie kradną nadziei, bo ta siła jest łaską, darem Boga, który pomaga nam iść naprzód, patrząc w niebo”¹¹⁷.

Maryja, która uważała się za służebnicę Pańską, jest przykładem pokornego służenia Panu. Urzeczywistnia się ono – precyzuje Franciszek – „na wiele sposobów, szczególnie w modlitwie i adoracji, w głoszeniu Ewangelii i dawaniu świadectwa miłości”¹¹⁸. Maryja radowała się z powodu Boga, gdyż czyni On wielkie rzeczy. Nasze życie również może być szczęśliwe, kiedy na pierwszym miejscu postawimy Boga, albowiem jedynie On jest naprawdę wielki¹¹⁹. Trzeba umieć dziękować Mu i wielbić Go za wszystko, co dla nas czyni. Wymaga to wyjścia poza siebie samego, a to dla naszego egoizmu bywa trudne¹²⁰. Jeśli jednak tego nie czynimy, to nasza wiara się chwieje, poruszamy się w smutku i zniechęceniu. Maryja przychodzi nam z pomocą, „gdyż zamiast umniejszać, wielbi, to znaczy «powiększa» Pana, wychwala Jego wielkość”¹²¹. Oto jest tajemnica radości: w pokorze i małości wychodzić od wielkości Boga i uznać, że jest On naszą siłą¹²². Może czynić cuda, jeśli jesteśmy na Niego otwarci. Pieśń *Magnificat* pozwala zrozumieć, że „wszystko jest Jego darem”¹²³. Jeżeli tak czynimy, to rodzi się w sercu radość, „nie z braku problemów – zastrzega papież – które prędzej czy później się pojawiają, ale radość rodzi się z obecności Boga, który pomaga, który jest blisko nas. [...] A przede wszystkim Bóg patrzy na małych [...] i ich miłuje”¹²⁴.

Maryja przekonuje, że uprzywilejowaną drogą służenia Bogu jest służenie bliźnim. Była Ona wolna od siebie samej, nie skupiała się na sobie – a miała ku temu powód! – lecz myślała o tych, którzy byli potrzebujący. W Jej szkole uczymy się stawiać „czoło sytuacjom większej potrzeby, okazywać troskę małym i wykluczonym”¹²⁵. Jest to miłość codzienna i zwyczajna. Maryjna prostota każe uznawać „jedni drugich za wyżej stojących od siebie” (Flp 2,3), zaniechać pragnienia zachowania własnej chwały i wpływów. „Dzisiaj odczuwamy potrzebę – głosi Franciszek – spojrzenia sobie w twarz i uznania się za braci,

¹¹⁷ Tenże, „*Magnificat*”..., s. 45.

¹¹⁸ Tenże, *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne* (Homilia na stadionie miejskim w Campobasso, 5 lipca 2014), OsRomPol 35 (2014), nr 7, s. 36.

¹¹⁹ Por. tenże, *Wniebowzięcie przypomina, że naszym przeznaczeniem jest radość nieba* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2019), OsRomPol 40 (2019), nr 10, s. 31.

¹²⁰ Por. Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria*, s. 116.

¹²¹ Franciszek, *Umacniajcie...*, s. 23.

¹²² Por. tenże, *Ile razy mówimy „dziękuję” w rodzinie?* (Homilia na placu św. Piotra, 13 października 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 12, s. 8.

¹²³ Tamże.

¹²⁴ Tenże, *Jedna z nas...*, s. 24.

¹²⁵ Tenże, *Wobec godności osoby...*, s. 37.

podążania razem, odkrywając i doświadczając z radością i pokojem wartość braterstwa¹²⁶.

Maryja pomaga kroczyć drogą braterstwa, aby „stawić czoło nędzom i cierpieniom tego świata”¹²⁷. Jest ikoną Kościoła i chrześcijanina w drodze. Ze swej natury są oni wędrowcami, w ruchu, otwarci na ludzkie peryferie¹²⁸. Zastój nie pasuje do świadectwa chrześcijańskiego. „Jak Maryja – wyznaje papież – chcemy być Kościołem, który służy, który wychodzi z domu, który wychodzi ze swoich świątyń, ze swych zakrystii, aby towarzyszyć życiu, podtrzymywać nadzieję, być znakiem jedności, [...] aby przerzucać mosty, obalać mury, siać pojednanie”¹²⁹. Ona zachęca do przeżywania „rewolucji czułości”¹³⁰, która zawsze jest bliskością i współczuciem, „dotykaniem” cierpienia innych, podnoszeniem na duchu pokornych, kładzeniem kresu wszelkim sytuacjom ucisku, które sprawiają, „że żyją jak ukrzyżowani”¹³¹.

Maryja wniebowzięta przenosi nas poza ten świat, który jest pielgrzymką zaczynającą się od Boga i wiodącą ku Bogu. W Niej, która uwierzyła, że spełnią się słowa powiedziane Jej od Pana (por. Łk 1,45), Boże obietnice okazały się prawdziwe. Przebywając jako pierwsza z nas w chwale nieba, przekonuje, że nasza nadzieja jest realna. Konieczna jest „wąska droga”, żeby dojść do celu, przejście przez krzyż, by zmartwychwstać¹³². Ktoś, kto daje miejsce Bogu w pokorze, pozwala Mu czynić wielkie rzeczy. „Tylko ten, kto się wyzybia siebie, zostaje napełniony przez Niego”¹³³. Nasze życie nie jest zatem tułaniem się bez celu, ale wędrowaniem, które, pomimo niepewności, cierpienia i trudów, jakie się z nim wiążą, posiada pewny cel: dom Ojca, który z miłością nas oczekuje¹³⁴.

Także Maryja, nasza Matka czeka na nas w niebie. Nie zostawia nas jednak samych. Nie oderwała się od nas, lecz towarzyszy i wspiera nas macierzyńską

¹²⁶ Tenże, *Prośmy o dary dialogu i cierpliwości* (Przemówienie w sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w Wilnie, 22 września 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 10, s. 18. Papież Franciszek mówi wręcz o „mistyce braterstwa” – EG 87; W. Kućko, *Braterstwo w nauczaniu papieża Franciszka*, „Collectanea Theologica” 90 (2020), nr 3, s. 137–140.

¹²⁷ Franciszek, *Droga braterstwa* (Anioł Pański, 2 sierpnia 2020), OsRomPol 41 (2020), nr 9, s. 22.

¹²⁸ Por. tenże, *Uczeń Chrystusa jest wędrowcem, działa pospiesznie i zdecydowanie* (Anioł Pański, 30 czerwca 2019), OsRomPol 40 (2019), nry 7–8, s. 52.

¹²⁹ Tenże, *Rewolucja czułości* (Homilia w sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w El Cobre, 22 września 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 10, s. 25. Por. K. Pawlina, *Eklezjologia papieża Franciszka*, „Studia Bobolanum” 2014, nr 1, s. 14–15.

¹³⁰ Franciszek, *Rewolucja czułości...*, s. 25. Por. EG 288.

¹³¹ Franciszek, *Trzeba przyjąć z miłością...*, s. 31.

¹³² Por. tenże, *Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi* (1 stycznia 2022)...

¹³³ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37.

¹³⁴ Por. tenże, *Wielka wiara Maryi* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 9, s. 56; tenże, *Maryja pierwsza...*, s. 36.

miłością na drodze uniżenia, która z ziemi prowadzi do nieba. Franciszek prosi Ją, żeby nam „przypominała, że sekret wędrówki zawiera się w słowie pokora”¹³⁵ i „prowadziła nas każdego dnia drogą pokory”¹³⁶.

* * *

Posoborowi papieże i teolodzy eksponują wartość pokory Maryi. Widzą w niej zazwyczaj przymiot wiary, który przejawia się w Jej posłuszeństwie Bogu. Podejście papieża Franciszka do pokory Maryi jest odmienne. Oryginalność jego ujęcia tkwi w tym, że w pokorze dostrzega on nie tylko cechę wiary Maryi, ale punkt wyjścia wiary, jej początek. Piękno serca i sekret sukcesu Maryi wynika z tego, że uznała Ona siebie za małą i potrzebującą Boga. Historia Jej wiary jest drogą pokory. Przez całe ziemskie życie była Służebnicą Pana. Miała oczy skierowane nie na siebie, ale na Boga i ludzi. Nie szukała przywilejów ani nie prosiła o nic dla siebie, lecz dla innych. Utożsamiała się ze zbawcą misją Chrystusa, która poprowadziła Ją przez uniżenie ku wywyższeniu w chwale nieba.

Nauczanie papieża Bergoglio o pokorze Maryi jest zarówno teologiczne, jak i pastoralne. W prowadzeniu refleksji przechodzi on zazwyczaj z płaszczyzny teologicznej na pastoralną – i odwrotnie. Dużą wagę przywiązuje do pobożności ludowej, która w znacznej mierze opiera się na Maryi. Posługuje się językiem prostym, który obfituje w metafory i inspirujące obrazy. W sposób poglądowy wskazuje, że należy nie tylko podziwiać pokorę Maryi, ale ją naśladować. Powinna ona natchnąć nasze myśli i działania, abyśmy przez uniżenie się dawali Bogu miejsce w życiu, gdyż tylko On czyni nas wielkimi. Chodzi o pobożność na „wzór Maryi”. Jest to pobożność wymagająca, bo domaga się od nas wychodzenia poza siebie.

Franciszek boleje w adhortacji *Evangelii gaudium*, że „w niektórych miejscach doszło do duchowego «pustynnienia», będącego owocem projektu społeczeństw, które pragną budować się bez Boga albo które niszczą swe chrześcijańskie korzenie”¹³⁷. Duchowa światowość, która kryje się za pozorami religijności, „polega na szukaniu chwały ludzkiej i osobistych korzyści zamiast chwały Pana”¹³⁸. Rozprzestrzenia się ona zazwyczaj przez fascynację gnostycyzmem, wiarę zamkniętą w subiektywizmie, i prometejski neopelagianizm ludzi, którzy liczą tylko na siebie i wynoszą się ponad innych¹³⁹. Żeby nie ulec antropocentrycznemu immanentyzmowi, należy – zdaniem papieża – wychodzić z daru Bożego

¹³⁵ Tenże, *Pokora ujmuje Boga...*, s. 37–38.

¹³⁶ Tenże, *Lekcja pokory* (Anioł Pański, 28 sierpnia 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 9, s. 39.

¹³⁷ EG 86.

¹³⁸ Tamże, 93.

¹³⁹ Por. tamże, 94. Franciszek szeroko opisuje te dwa subtelne zafałszowania świętości w adhortacji apostolskiej *Gaudete et exsultate*, 35–59.

pokornie przyjętego. Pierwszą kwestią jest przynależność do Boga i ofiarowanie się Mu. On nas uprzedza. Pokora Maryi świadczy o tym, że uznanie naszej małości otwiera na Niego. Nie patrzy On na powierzchowność, ale na serce. Pokorne serce Go ujmuje. Naśladowanie pokory Maryi przyczynia się do budowania „nowego humanizmu”¹⁴⁰, którego Franciszek jest orędownikiem.

Humility – the Mystery of Mary’s Heart according to Pope Francis

Summary

In the modern world, where humility does not enjoy much esteem, Francis takes up the motif of Mary’s humility. He maintains that She is the most humble among all creation. This is the secret of Her heart. Mary’s beauty and success result not only from the fullness of grace bestowed upon Her by God, but also from the fact that She did not focus on Herself or admire-Herself but instead She turned to God and neighbours. The article looks closely at Mary’s humility according to Pope Francis in order to discover the originality of his interpretation. It is composed of three points. The first one addresses the question of why Mary’s humility drew God’s attention. The second point presents basic features and manifestations of Mary’s humility. The third point brings to light a model nature of Mary’s humility, that is in what sense She is a “golden rule” for Christians. At the end of the article conclusions are presented. They point out that Francis’s approach to Mary’s humility is somewhat different from the common approach, because he sees in it not only an attribute of faith, but for him it is a point of departure and the origin of faith. The Pope’s reflections are of theological and pastoral nature, because he is focused on Christian practice. He assumes that our following Mary’s humility will oppose dangerous spiritual worldliness and will considerably contribute to creating ‘new humanism’.

Keywords

Mary, humility, *Magnificat*, Christian piety, Pope Francis

Słowa kluczowe

Maryja, pokora, *Magnificat*, chrześcijańska pobożność, papież Franciszek

Bibliografia

Awil Mello A., *Mit Maria leben. Ein Gespräch mit Papst Franziskus*, Leipzig 2016.

2013

Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie (24 listopada 2013), Kraków 2013².

¹⁴⁰ Tenże, *Marzy mi się Kościół niespokojny* (Przemówienie podczas spotkania we Florencji z uczestnikami Kongresu Kościoła we Włoszech, 10 listopada 2015), *OsRomPol* 36 (2015), nr 12, s. 34.

- Franciszek, *Ci, którzy potrafią czekać* (Homilia podczas niesporów w rzymskim klasztorze św. Antoniego Opata, 21 listopada 2013), OsRomPol 35 (2014), nr 1, s. 18–19.
- Franciszek, *Czy jesteśmy otwarci na „Boże niespodzianki”?* (Homilia na uroczystość Zesłania Ducha Świętego, 19 maja 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 7, s. 20–22.
- Franciszek, *Encyklika „Lumen fidei”. O wierze*, 29 czerwca 2013, Kraków 2013.
- Franciszek, *Ile razy mówimy „dziękuję” w rodzinie?* (Homilia na placu św. Piotra, 13 października 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 12, s. 7–9.
- Franciszek, *„Magnificat” kantykiem nadziei pokornych* (Homilia na uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, 15 sierpnia 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 10, s. 44–45.
- Franciszek, *Nie lękajcie się iść pod prąd* (Anioł Pański, 23 czerwca 2013), OsRomPol 34 (2013), nry 8–9, s. 57.
- Franciszek, *Pokora i wolność w dialogu z Bogiem* (Anioł Pański, 30 czerwca 2013), OsRomPol 34 (2013), nry 8–9, s. 58–59.
- Franciszek, *Sekret żydowskiej dziewczyny* (Audiencja generalna, 23 października 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 12, s. 37.
- Franciszek, *Spojrzenie Pana spoczęło na dziewczynie z Nazaretu* (Anioł Pański, 8 grudnia 2013), OsRomPol 35 (2014), nr 1, s. 55–56.
- Franciszek, *Złota reguła pokory* (Homilia w Domu Świętej Marty, 8 kwietnia 2013), OsRomPol 34 (2013), nr 6, s. 9.
- 2014
- Franciszek, *Duch Święty nauczycielem życia* (Homilia na uroczystość Zesłania Ducha Świętego, 8 czerwca 2014), OsRomPol 35 (2014), nr 7, s. 21–22.
- Franciszek, *Na sposób Boży* (Homilia na liturgiczne wspomnienie Matki Bożej z Guadalupe, 12 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 34–36.
- Franciszek, *Pokora zwycięstwa* (Audiencja generalna, 16 kwietnia 2014), OsRomPol 35 (2014), nr 5, s. 40.
- Franciszek, *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne* (Homilia na stadionie miejskim w Campobasso, 5 lipca 2014), OsRomPol 35 (2014), nr 7, s. 36–37.
- Franciszek, *Zbawienia nie można kupić* (Anioł Pański, 8 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 58–59.
- 2015
- Franciszek, *Encyklika „Laudato si’”*. *W trosce o wspólny dom* (24 maja 2015), Kraków 2015.
- Franciszek, *Jak miłosierny Samarytanin* (Homilia na rozpoczęcie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia, 8 grudnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 12, s. 4–5.
- Franciszek, *Kobiety uczą nas pokory* (Homilia na Wigilię Paschalną, 4 kwietnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 5, s. 26.
- Franciszek, *Marzy mi się Kościół niespokojny* (Przemówienie podczas spotkania we Florencji z uczestnikami Kongresu Kościoła we Włoszech, 10 listopada 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 12, s. 33–38.
- Franciszek, *Miłosierdzie syntezą Ewangelii* (Anioł Pański, 8 grudnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 12, s. 6–7.
- Franciszek, *„Misericordiae vultus”. Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia* (11 kwietnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 5, s. 4–15.

Franciszek, *Na peryferiach nowy początek historii* (Audiencja generalna, 17 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 55–56.

Franciszek, *Rewolucja czułości* (Homilia w sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w El Cobre, 22 września 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 10, s. 24–25.

Franciszek, *To Pan puka* (Anioł Pański, 21 grudnia 2014), OsRomPol 36 (2015), nr 1, s. 60–61.

Franciszek, *Wielka wiara Maryi* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 9, s. 56–57.

Franciszek, *Wielkie bogactwo społeczne* (Homilia w parku Los Samanes w Guayaquil, 6 lipca 2015), OsRomPol 36 (2015), nry 7–8, s. 6–8.

Franciszek, *Wstawiennictwo Maryi otwiera na łaskę i miłosierdzie Chrystusa* (Orędzie na 24. Światowy Dzień Chorego 2016, 15 września 2015), OsRomPol 36 (2015) nr 10, s. 8–10.

Franciszek, *Ze współczesnymi męczennikami* (Homilia na Niedzielę Palmową, 29 marca 2015), OsRomPol 36 (2015), nr 5, s. 20–21.

2016

Franciszek, *Aby wyjść z fałszywej neutralności* (Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, 1 stycznia 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 1, s. 18–19.

Franciszek, *Czy umiemy mówić dziękuję?* (Homilia na zakończenie Jubileuszu Maryjnego, 9 października 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 10, s. 5–6.

Franciszek, *Maryja pierwsza została wzięta do nieba* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 9, s. 36–37.

Franciszek, *Lekcja pokory* (Anioł Pański, 28 sierpnia 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 9, s. 38–39.

Franciszek, *Potrzebna jest rodzina* (Homilia na święto Świętej Rodziny: Jezusa, Maryi i Józefa, 27 grudnia 2015), OsRomPol 37 (2016), nr 1, s. 15–16.

Franciszek, *Rezerwuar miłosierdzia* (Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej, 2 czerwca 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 6, s. 22–26.

Franciszek, *Synteza historii Bożego miłosierdzia* (Rozważanie podczas czuwania z okazji Jubileuszu Maryjnego, 8 października 2016), OsRomPol 37 (2016), nr 10, s. 4–5.

Franciszek, *Z proroczą odwagą* (Przemówienie do meksykańskich biskupów podczas spotkania w katedrze w stolicy Meksyku, 13 lutego 2016), OsRomPol 37 (2016), nry 3–4, s. 21–27.

2017

Franciszek, *Jak w Efezie* (Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, 1 stycznia 2017), OsRomPol 38 (2017), nr 1, s. 13–15.

Franciszek, *Kiedy otwieramy się na łaskę, niemożliwe zaczyna stawać się rzeczywistością* (Homilia w parku w Monzy, 25 marca 2017), OsRomPol 38 (2017), nry 3–4, s. 10–12.

Franciszek, *Maryja stała* (Audiencja generalna, 10 maja 2017), OsRomPol 38 (2017), nry 6–7, s. 29–30.

Franciszek, *Prośmy Maryję wniebowziętą o wsparcie* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2017), OsRomPol 38 (2017), nr 9, s. 24.

Franciszek, *Rewolucyjna modlitwa Maryi* (Orędzie na 32. Światowy Dzień Młodzieży 2017 roku, 27 lutego 2017), OsRomPol 38 (2017), nry 3–4, s. 4–8.

Franciszek, *Wielkie „tak”* (Anioł Pański, 8 grudnia 2016), OsRomPol 38 (2017), nr 1, s. 52–53.

2018

- Franciszek, *Grzech postarza* (Anioł Pański, 8 grudnia 2017), OsRomPol 39 (2018), nr 1, s. 45.
- Franciszek, *Będzie nazwany Synem Najwyższego* (Anioł Pański, 24 grudnia 2017), OsRomPol 39 (2018), nr 1, s. 8–9.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Gaudete et exsultate”. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym* (19 marca 2018), Kraków 2018.
- Franciszek, *Centralne miejsce Jezusa w Świętej Rodzinie* (Anioł Pański, 30 grudnia 2018), OsRomPol 40 (2019), nr 1, s. 17.
- Franciszek, *Największą przeszkodą jest lęk* (Orędzie na 33. Światowy Dzień Młodzieży 2018 roku, 11 lutego 2018), OsRomPol 39 (2018), nry 3–4, s. 7.
- Franciszek, *Pan wywyższył swoją Służebnicę* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2018), OsRomPol 39 (2018), nry 8–9, s. 52.
- Franciszek, *Prośmy o dary dialogu i cierpliwości* (Przemówienie w sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w Wilnie, 22 września 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 10, s. 18–19.
- Franciszek, *Przed żłóbkim odkrywamy, że jesteśmy miłowani* (1 stycznia 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 1, s. 18–19.
- Franciszek, *Trzeba przyjąć z miłością drugiego człowieka* (Homilia przed sanktuarium maryjnym w Agłonie (24 września 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 10, s. 31–32.
- Franciszek, *Wszystko może ten, kto ufa Bogu* (Anioł Pański, 8 grudnia 2018), OsRomPol 39 (2018), nr 12, s. 26.

2019

- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Christus vivit”. Do młodych i całego ludu Bożego* (25 marca 2019), Poznań 2019.
- Franciszek, *Droga pokoju i braterstwa* (Spotkanie z wiernymi w Loreto, 25 marca 2019), OsRomPol 40 (2019), nry 4–5, s. 34–36.
- Franciszek, *Potrzeba odwagi, żeby powtórzyć „tak” Maryi* (Przemówienie podczas czuwania z młodzieżą w Metro Park, 26 stycznia 2019), OsRomPol 40 (2019), nr 2, s. 26–30.
- Franciszek, *Uczeń Chrystusa jest wędrowcem, działa pośpiesznie i zdecydowanie* (Anioł Pański, 30 czerwca 2019), OsRomPol 40 (2019), nry 7–8, s. 52–53.
- Franciszek, *Umacniajcie kulturę spotkania* (Homilia w bukaresztańskiej katedrze pw. św. Józefa, 31 maja 2019), OsRomPol 40 (2019), nry 7–8, s. 22–23.
- Franciszek, *Wniebowzięcie przypomina, że naszym przeznaczeniem jest radość nieba* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2019), OsRomPol 40 (2019), nr 10, s. 31–32.

2020

- Franciszek, *Droga braterstwa* (Anioł Pański, 2 sierpnia 2020), OsRomPol 41 (2020), nr 9, s. 22.
- Franciszek, *Jedna z nas mieszka w niebie* (Anioł Pański, 15 sierpnia 2020), OsRomPol 41 (2020), nr 9, s. 24–25.
- Franciszek, *Maryja kobietą modlitwy* (Audiencja generalna, 28 listopada 2020), OsRomPol 41 (2020), nr 12, s. 28–30.
- Franciszek, *Maryja umiała słuchać* (Anioł Pański, 8 grudnia 2019), OsRomPol 41 (2020), nr 1, s. 33–34.
- Franciszek, *Pochwała małości* (Homilia w Domu Świętej Marty, 3 grudnia 2019), OsRomPol 41 (2020), nr 1, s. 40.

2021

Franciszek, *Homilia na Błoniach narodowego sanktuarium w Szaszynie* (15 września 2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20210915-omelia-sastin.html>.

Franciszek, *Homilia na uroczystość Narodzenia Pańskiego* (24 grudnia 2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20211224-omelianatale.html>.

Franciszek, *Anioł Pański* (8 grudnia 2021), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papafrancesco_angelus_20211208.html.

Franciszek, *Modlitwa w komunii z Maryją* (Audiencja generalna, 24 marca 2021), *OsRomPol* 42 (2021), nry 4–5, s. 28–29.

Franciszek, *Nie odkładajmy na później odpowiedzi Bogu* (Anioł Pański, 20 grudnia 2020), *OsRomPol* 42 (2021), nr 1, s. 33–34.

Franciszek, *Pokora ujmuje Boga* (15 sierpnia 2021), *OsRomPol* 42 (2021), nry 8–9, s. 37–38.

2022

Franciszek, *Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi* (1 stycznia 2022), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2022/documents/20220101_omelia-madredidio-pace.html.

Franciszek, M. Pozza, *Ave Maria*, Niepokalanów 2018.

Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptoris Mater”. O Błogosławionej Maryi Dziewicy w życiu pielgrzymującego Kościoła* (25 marca 1987), Watykan 1987.

Kotlewski T., *Duchowość papieża Franciszka. „Otwarty umysł i wierzące serce”*, „Studia Bobolanum” 1 (2014), s. 35–48.

Kućko W., *Braterstwo w nauczaniu papieża Franciszka*, „Collectanea Theologica” 90 (2020), nr 3, s. 123–162.

Moricová J., *Panna Mária ako vzor teologálnych čnosti podl'a učenia pápeža Františka*, w: *Teologálne čnosti z interdisciplinárneho pohľadu. Zborník príspevkov z interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie*, red. M. Lichner, Trnava 2018, s. 285–300.

Pawlina K., *Eklezjologia papieża Franciszka*, „Studia Bobolanum” 2014, nr 1, s. 13–20.

Warchoł P., *Maryja w nauczaniu papieża Franciszka*, „Salvatoris Mater” 19 (2017), nry 1–4, s. 216–237.

Wojtczak A., „*Doskonała ikona wiary*”. Wokół autorstwa maryjnego wątku encykliki „*Lumen fidei*”, w: tenże, *Czule oblicze Matki. Przewodnie motywy mariologii papieża Franciszka*, Poznań 2019, s. 95–118.

Wojtczak A., *Franciszkowa wykładnia dogmatów maryjnych*, w: tenże, *Czule oblicze Matki. Przewodnie motywy mariologii papieża Franciszka*, Poznań 2019, s. 21–51.

Wojtczak A., *Maryja szczytem wiary Izraela*, w: *Wierzę w Boga. Interdyscyplinarne spojrzenie na wiarę*, red. B. Kochaniewicz, Poznań 2013, s. 45–46.

Wojtczak A., *Maryjne oblicze „Kościoła ubogiego dla ubogich”*, w: tenże, *Czule oblicze Matki. Przewodnie motywy mariologii papieża Franciszka*, Poznań 2019, s. 215–238.

Wojtczak A., *Radosne oblicze świętości w ujęciu papieża Franciszka*, w: *Teologia dogmatyczna*, t. 14, „*Gaudete et exsultate*”, red. P. Kiejkowski, Poznań 2019, s. 57–85.